

ON THE STEPPE EAGLE NESTING IN DAGESTAN

Tsapko N.V. (Stavropol Anti-Plague Institute, Stavropol, Russia)

Dzhamirzoev G.S. (Dagestansky State Nature Reserve, Makhachkala, Russia)

Kesyan A.A., Khalidov A.Kh. (Dagestan anti-plague station, Makhachkala, Russia)

Ashibokov U.M., Dubyansky V.M. (Stavropol Anti-Plague Institute, Stavropol, Russia)

Contact:

Nikolai Tsapko
capko-1982@yandex.ru

Gadzhibek Dzhamirzoev
dzhamir@mail.ru

Artem Kesyan
zoologi-kpcho@mail.ru

Arslan Khalidov
29ars72@mail.ru

Umar Ashibokov
umar5555@mail.ru

Vladimir Dubyansky
dmplague@gmail.com

Recommended citation: Tsapko N.V., Dzhamirzoev G.S., Kesyan A.A., Khalidov A.Kh., Ashibokov U.M., Dubyansky V.M. On the Steppe Eagle Nesting of Dagestan. – Raptors Conservation. 2023. S2: 228–232. DOI: 10.19074/1814-8654-2023-2-228-232 URL: <http://rrrcn.ru/en/archives/35040>

Steppe Eagle (*Aquila nipalensis*) is a nesting, migratory, and partially wintering species in Dagestan. It is listed in the Red Books of the Russian Federation and the Republic of Dagestan. Until the middle of the last century, Steppe Eagle was found nesting from the lower reaches of the Kuma River to the northern arid foothills, and by the end of the century it practically disappeared from the region, occasionally being recorded during breeding period in the extreme northwest of the republic, the Agrakhan Peninsula and the foothills of the Buynak Basin (Behme, 1925; Volchanechky, 1959; Kharchenko, 1968; Dzhamirzoev, Bukreev, 2020; our data).

In the south of Russia as a whole, the main Steppe Eagle breeding group is currently located in Kalmykia (Tsapko, 2009; Medzhidov *et al.*, 2011; Muzaev, Erdnenov, 2013; 2014; Karyakin *et al.*, 2016; Korepov, 2020; Abushin, Erdnenov, 2021). In the regions adjacent to Kalmykia, in the Volgograd and Astrakhan regions species population is consistently low, and in the eastern regions of the Rostov region and Stavropol Territory individual pairs have been preserved (Reutsky, 2014; Ilyukh, Khokhlov, 2013; Belik, 2014; 2017; Malovichko *et al.*, 2019). The latest data on Steppe Eagle nesting in Dagestan dates back to the late 1990s (Dzhamirzoev, Ilyukh, 1999; Dzhamirzoev *et al.*, 2001). The catastrophic decline in species population and its disappearance from vast lowland areas of the republic was associated with the destruction of Small Ground Squirrel colonies and hunting eagles in 1960s–1970s (Dzhamirzoev, Bukreev, 2020).

We discovered Steppe Eagle nesting colony on April 26, 2021, in the northern part of the Nogai region, 20 km north of the village of East Sukhokumsk. Area is a low-hilled semi-desert plain interspersed with pure windswept sands, sometimes

overgrown with tamarisk and calligonum bushes. Light sandy loam soils are covered with wormwood-grass plant communities. Agricultural activity in the area is reduced to grazing of small cattle, and human settlements are represented by a few transhumance farms (kutans). In an area of about 15 km², ten nests were found (all on the ground), probably belonging to three pairs. Six nests within two breeding territories were examined. In one of the territories, the pair had four nests (three were inspected). All nests were built using tamarisk and calligonum branches and were located linearly at 200 and 700 m from each other. It was not possible to inspect another nest, approximately 600 m to the south. Judging by the level of decay of uninhabited nests, Steppe Eagles used them for nesting in previous seasons. A clutch of three eggs was found in an occupied nest. The tray was lined with pieces of sheep wool, roots of herbaceous plants, pieces of manure, and scraps of paper. The nest had a height of 80 cm and was more than 1 m in diameter.

The nature of nest distribution in the area made it possible to detect them from a long distance, despite the characteristic low hilly relief. All nests were located on tops of small sandy mounds and were visible from afar. The distance to the nearest sheepfold was about 2 km. Eagles nested on the outskirts of a large Ground Squirrel colony in low-hilled turfed sands, overgrown with low bushes of calligonum and tamarisk. Nests were located 100 and 300 m from each other, there was an occupied nest containing a clutch of two eggs. This pair's nesting stereotype differs from the previous one. All nests of this pair were located in micro-depressions among sandy mounds and hillocks, and therefore were only visible at a close range or from towering landscape elements. The distance between occupied

nests of these two pairs was about 2.5 km. The Ground Squirrel colonies were located to the south and north on a low-hilled plain. In comparison with a previous year, an increase in the number of Small Ground Squirrels was noted, population density reaching 20 individuals per one hectare in optimal habitats. Up to 5–7 Steppe Eagles, including juvenile birds, were observed here at once.

Steppe Eagle breeding territories are closely associated with areas where Small Ground Squirrel abundance is high. Despite the fact that the Ground Squirrel sporadically inhabits a large area of lowland Dagestan, Steppe Eagle nesting is only known in the north of the Republic. However, we regularly observed Steppe Eagles in other regions of Dagestan during breeding period, in particular, on the Agrakhan Peninsula and in the Buynak Basin, where fairly dense Ground Squirrel colonies have been preserved. The most favorable conditions for Steppe Eagle in the Agrakhansky

Nature Reserve are preserved in the northern, steppe-filled part of the peninsula of the same name, where agricultural activity is reserved to a minimum. In the Buinaksk depression with the adjacent arid foothills, encounters with migratory and non-breeding eagles are usually allocated to Ground Squirrel colonies and landfills where waste from poultry farms is dumped.

Thus, currently the southern border of the Steppe Eagle breeding range in the European part of Russia has shifted northward to the lower reaches of the Kuma River, where in some locations Small Ground Squirrel colonies remain. These breeding territories are apparently not permanent and periodically disappear, and then return thanks to replenishment from the core of Steppe Eagle nesting group in Kalmykia. The further species dispersal in Dagestan is probably hampered by a number of facts: disturbance and destruction of nests, lack of food resources in breeding period, deaths on power lines, etc.

О ГНЕЗДОВАНИИ СТЕПНОГО ОРЛА В ДАГЕСТАНЕ

Цапко Н.В. (Ставропольский противочумный институт, Ставрополь, Россия)

Джамирзоев Г.С. (Государственный природный заповедник «Дагестанский», Махачкала, Россия)

Кесьян А.А., Халидов А.Х. (Дагестанская противочумная станция, Махачкала, Россия)

Ашибоков У.М., Дубянский В.М. (Ставропольский противочумный институт, Ставрополь, Россия)

Контакт:

Николай Цапко
sapko-1982@yandex.ru

Гаджибек Джамирзоев
dzhmir@mail.ru

Артём Кесьян
zoologi-krcho@mail.ru

Арслан Халидов
29ars72@mail.ru

Умар Ашибоков
umar5555@mail.ru

Владимир Дубянский
dvtplague@gmail.com

Рекомендуемая цитата: Цапко Н.В., Джамирзоев Г.С., Кесьян А.А., Халидов А.Х., Ашибоков У.М., Дубянский В.М. О гнездовании степного орла в Дагестане. – Пернатые хищники и их охрана. 2023. Спецвып. 2. С. 228–232. DOI: 10.19074/1814-8654-2023-2-228-232 URL: <http://rrrcn.ru/ru/archives/35040>

В Дагестане степной орёл (*Aquila nipalensis*) – гнездящийся перелётный, пролётный и частично зимующий вид. Он занесён в Красные книги Российской Федерации и Республики Дагестан. До середины прошлого столетия степной орёл встречался на гнездовании от низовий Кумы до северных оснований аридных предгорий, а к концу века практически исчез в регионе, изредка отмечаясь в гнездовой период лишь на крайнем северо-западе республики, Аграханском полуострове и в предгорной Буйнакской котловине (Беме, 1925; Волчанеч-

кий, 1959; Харченко, 1968; Джамирзоев, Букреев, 2020; наши данные).

На юге России в целом в настоящее время основная гнездовая группировка степного орла располагается в Калмыкии (Цапко, 2009; Меджидов и др., 2011; Музаев, Эрдненов, 2013; 2014; Карякин и др., 2016; Корепов, 2020; Абушин, Эрдненов, 2021). Из прилегающих к Калмыкии регионов в Волгоградской и Астраханской областях численность вида стабильно невысокая, а в восточных районах Ростовской области и Ставропольского края сохранились единичные пары (Реуцкий, 2014;

Ильях, Хохлов, 2013; Белик, 2014; 2017; Маловичко и др., 2019). В Дагестане последние сведения о гнездовании вида относятся к концу 1990-х годов (Джамирзоев, Ильях, 1999; Джамирзоев и др., 2001). Катастрофическое снижение численности и исчезновение вида с обширных равнинных территорий республики было связано с уничтожением поселений малого суслика и отстрелом орлов в 1960-70 гг. (Джамирзоев, Букреев, 2020).

Гнездовое поселение степных орлов обнаружено нами 26 апреля 2021 года в северной части Ногайского района, в 20 км севернее пос. Восточно-Сухокумск. Территория представляет собой слабовсхолмленную полупустынную равнину с вкраплениями чистых развеваемых песков, местами поросших кустами тамариска и джугуна. Лёгкие супесчаные почвы задернованы белопольно-злаковыми ассоциациями. Хозяйственная деятельность на данной территории сведена к выпасу мелкого рогатого скота, а поселения человека представлены немногочисленными хозяйствами отгонного животноводства (кутанами). На площади около 15 км² было найдено 10 гнездовых построек (все находились на земле), принадлежащих, по всей вероятности, 3 парам. Шесть гнёзд в пределах двух гнездовых участков удалось осмотреть. На одном из участков пара имела 4 гнездовые постройки (осмотрены 3). Все гнёзда были устроены из ветвей тамариска и джугуна и располагались линейно в 200 и 700 м друг от друга. Ещё одну постройку, примерно в 600 м южнее, осмотреть не удалось. Судя по степени разрушенности нежилых гнёзд, орлы использовали их для гнездования в предшествующие сезоны. В жилом гнезде находилась кладка из 3 яиц. Лоток был выстлан кусками овечьей шерсти, корешками травянистых растений, кусками навоза и обрывками бумаги. Гнездовая постройка достигала высоты 80 см и более 1 м в диаметре. Какие-либо остатки пищи в гнезде отсутствовали. Характер расположения гнёзд на этом участке позволял обнаруживать их с далекого расстояния несмотря на характерный мелкобугристый рельеф. Все постройки находились на вершинах небольших песчаных бугров и были хорошо заметны издалека. Расстояние до ближайшей кошары составляло около 2 км. Птицы гнездились на окраине крупного поселения суслика в мелкобугристых задернованных песках, заросших невысокими кустами джугуна и тамариска.

На втором гнездовом участке, располагавшемся западнее, также было осмотрено 3 гнездовые постройки. Гнёзда находились в 100 и 300 м друг от друга. В жилом гнезде была кладка из двух яиц. Стереотип гнездования этой пары отличался от предыдущей. Все гнёзда этой пары находились в микро-понижениях среди песчаных бугров и бугорков, и поэтому были заметны только с близкого расстояния либо же с возвышающихся элементов ландшафта. Расстояние между жилыми гнездами этих двух пар составляло около 2,5 км. Поселения суслика располагались южнее и севернее на слабовсхолмленной равнине. По сравнению с предыдущим годом отмечено увеличение численности малого суслика. В оптимальных местообитаниях плотность зверьков составляла 20 экземпляров на 1 га. Здесь одновременно можно было наблюдать до 5–7 орлов, в том числе и молодых птиц.

Места гнездования орлов тесно связаны с очагами высокой численности малого суслика. Несмотря на то, что суслик спорадически заселяет значительную территорию равнинного Дагестана, гнездование орлов в настоящее время известно только на севере республики. Хотя в гнездовой период степные орлы регулярно отмечены нами и в других районах Дагестана. В частности, на Аграханском полуострове и в Буйнакской котловине, где сохранились довольно плотные поселения суслика. Наиболее благоприятные условия для гнездования орлов в Аграханском заказнике сохранились в северной, остепенной части одноименного полуострова, где хозяйственная деятельность человека сведена к минимуму. В Буйнакской котловине с прилегающими аридными предгорьями встречи кочующих и не размножающихся птиц приурочены как правило к колониям сусликов и свалкам, куда сбрасываются отходы с птицефабрик.

Таким образом, в настоящее время южная граница гнездового ареала степного орла в европейской части России сместилась в северном направлении до низовий Кумы, где местами ещё сохранился малый суслик. Данные гнездовья, видимо, не постоянны и периодически исчезают, а после появляются за счёт подпитки из ядра гнездовой группировки на территории Калмыкии. Дальнейшему расселению вида в Дагестане, вероятно, препятствует ряд факторов: беспокойство и уничтожение гнёзд, недостаток кормовых ресурсов в гнездовой период, гибель на ЛЭП и др.

ДАЛА ҚЫРАНЫНЫҢ ДАҒЫСТАНДА ҰЯ САЛУЫ ТУРАЛЫ

Цапко Н.В. (Ставрополь обаға қарсы институты, Ставрополь қ., Ресей)

Джамирзоев Г.С. («Дағыстан» қорығы, Махачкала қ., Ресей)

Кесьян А. А., Халидов А.Х. (Дағыстан обаға қарсы станциясы, Махачкала қ., Ресей)

Ашибокоев У.М., Дубянский В.М. (Ставрополь обаға қарсы институты, Ставрополь қ., Ресей)

Контакт:

Николай Цапко
capko-1982@yandex.ru

Гаджибек Джамирзоев
dzhagir@mail.ru

Артём Кесьян.
zoologi-kpcho@mail.ru

Арслан Халидов
29ars72@mail.ru

Умар Ашибокоев
umar5555@mail.ru

Владимир Дубянский
dvtplague@gmail.com

Ұсынылатын дәйексөз: Цапко Н.В., Джамирзоев Г.С., Кесьян А.А., Халидов А.Х., Ашибокоев У.М., Дубянский В.М. Дала қыранының дағыстанда ұя салуы туралы. – Пернатые хищники и их охрана. 2023. Спецвып. 2. С. 228–232. DOI: 10.19074/1814-8654-2023-2-228-232 URL: <http://rrrcn.ru/ru/archives/35040>

Дағыстанда дала қыраны (*Aquila nipalensis*) – ұя салатын, ұшып-қоныстанатын, ұшып өтетіе және жартылай қыстайтын түр. Ол Ресей Федерациясының және Дағыстан Республикасының Қызыл кітаптарына енгізілген. Өткен ғасырдың ортасына дейін дала қыраны Құманын төменгі ағысынан күрғақ тау етегінің солтүстік іргелеріне дейін ұя салатын кезде табылды, ал ғасырдың аяғында ол аймақта іс жүзінде жойылып кетті, республиканың шеткі солтүстік-батысында, Аграхан түбегінде және Буйнакск ойпатының етегінде ғана ұя салу кезеңінде кейде байқалды (Беме, 1925; Волчанечкий, 1959; Харченко, 1968; Джамирзоев, Букреев, 2020; біздің деректер).

Жалпы, Ресейдің оңтүстігінде дала қыранының негізгі ұя салу тобы қазіргі уақытта Қалмакияда орналасқан (Цапко, 2009; Меджидов және т.б., 2011; Музаев, Эрденов, 2013, 2014; Карякин және т.б., 2016; Корепов, 2020; Абушин, Эрденов, 2021). Қалмакиямен шектес жатқан аймақтардың ішінде Волгоград және Астрахань облыстарында түрдің саны тұрақты түрде төмен, ал Ростов облысы мен Ставрополь өлкесінің шығыс аймақтарында бірен-саран жұптар сақталған (Реуцкий, 2014; Илюх және Хохлов 2013); Белик, 2014, 2017; Маловичко және т.б., 2019).

Дағыстанда түрдің ұя салуы туралы соңғы мәліметтер 1990 жылдардың аяғына жатады (Джамирзоев пен Илюх, 1999; Джамирзоев және т.б., 2001). Республиканың кен-байтақ жазықтарындағы түрлердің санының апатты түрде азайып, жойылып кетуі 1960–70 жж. кіші саршұнақтың қоныстарын жоюмен және қырандарды атумен байланысты болды. (Джамирзоев, Букреев, 2020).

Дала қырандарының ұя салатын орындарын біз 2021 жылдың 26 сәуірінде Ноғай ауданының солтүстік жағында, Восточно-Сухокумск ауылынан солтүстікке қарай 20 шақырым жерде анықтадық. Аумағы шамалы төбелі жартылай шөлді жазық, таза жел соққан құмдар, кей жерлерінде жынғыл және жүзгін бұталары өскен. Жеміс құмды сазды топырақ жусанды-дәнді бірлестіктермен жамылған. Бұл аймақтың шаруашылық қызметі ұсақ мал бағумен шектелген, ал елді мекендер бірнеше мал шаруашылығымен (құтандар) ұсынылған. Шамамен 15 км² аумақта 10 ұя салатын құрылымдар табылды (барлығы жерде болды), шамамен 3 жұпқа тиесілі.

Екі ұя салатын аумақтар шегіндегі алты ұя зерттелді. Аумақтардың бірінде бір жұпта 4 ұя құрылымы болды (3 қаралды). Барлық ұялар жынғыл мен жүзгін бұтақтарынан жасалған және бір-бірінен 200 және 700 м қашықтықта орналасқан. Оңтүстікке қарай шамамен 600 м қашықтықтағы тағы бір ұяның құрылысы тексерілмеді. Құстар қонбайтын ұялардың бұзылу дәрежесіне қарағанда, бүркіттер оларды өткен маусымдарда ұя салу үшін пайдаланған. Тіршілігі бар тағы бір ұяда 3 жұмыртқа болды. Оған қой жүні, шөптесін өсімдіктердің тамырлары, тезек пен қағаз қиындылары төселген. Ұяның биіктігі 80 см және диаметрі 1 м-ден астамға жетті. Ұяда қорек қалдықтары қалмаған. Бұл аймақтағы ұялардың орналасу табиғатына тән шағын шоқылық рельефке қарамастан, оларды алыс қашықтықтан анықтауға мүмкіндік берді. Барлық ұя құрылымдары шағын құм үйінділердің басында орналасып, алыстан анық көрінген. Ең жақын қой қораға дейінгі қашықтық 2 шақырымдай бол-

ды. Құстар ірі саршұнақ қонысының шетінде жүзген мен жынғылдын аласа бұталары өскен ұсақ қарағайлы сазды құмдарға ұя салған.

Батыста орналасқан екінші ұя салатын жерде 3 ұя құрылымы қаралды. Ұялар бір-бірінен 100 және 300 м қашықтықта орналасты. Ұяда екі жұмыртқа бар болды. Бұл жұптың ұя салу стереотипі бұрынғылардан өзгеше болды. Бұл жұптың барлық ұялары құмды төмпешіктер мен дөңестердің арасындағы микро ойпаңдарда орналасқан, сондықтан олар тек жақын қашықтықта немесе биіктіктегі ландшафт элементтерінен ғана көрінетін. Бұл екі жұптың ұяларының арасы 2,5 шақырымдай жерді құрады. Саршұнақтардың қоныстары оңтүстік пен солтүстікте сәл төбелі жазықта орналасқан. Алдыңғы жылмен салыстырғанда кіші саршұнақтардың саны артқан. Оңтайлы мекендеу орындарында аңдардың тығыздығы 1 га-ға 20 басты құрады. Мұнда бір мезетте 5–7 қыран, оның ішінде жас құстар байқалды.

Бүркіттердің ұя салатын жерлері кіші саршұнақтардың саны көп жерлерімен тығыз байланысты. Тегіс Дағыстанның кен аумағында аңда-санда кездейсоқ мекендейтініне қарамастан, ұя салатын бүркіттер қазіргі уақытта республиканың солтүстігінде ғана белгілі. Дала қырандарын ұя салатын кезеңінде Дағыс-

танның басқа аймақтарында да біз үнемі байқадық. Атап айтқанда, саршұнақтардың қоныстары өте тығыз сақталған Аграхан түбегі мен Бұйнақск ойпаты.

Аграхан қорықшасында бүркіттердің ұя салуы үшін ең қолайлы жағдайлар сол аттас түбектің солтүстік, далалық бөлігінде сақталған, мұнда адамның шаруашылық қызметі барынша азайтылған. Іргелес аридті тау бөктерлері бар Бұйнақск ойпатында көшпелі және ұя салмайтын құстардың кездесулері әдетте құс фабрикаларының қалдықтары төгілетін жердегі қоқыс құресінділерімен және саршұнақтардың колонияларымен орайластырылған.

Осылайша, қазіргі уақытта Ресейдің еуропалық бөлігіндегі дала қырандарының ұя салу таралу аймағының оңтүстік шекарасы солтүстікке қарай Қуманың төменгі ағысына қарай ығысқан, бұл жерде кіші саршұнақтар әлі де кейбір жерлерде сақталған. Бұл ұя салатын орындар, шамасы, тұрақты емес және мезгіл-мезгіл жоғалып кетеді, содан кейін Қалмакия аумағында ұя салатын топтың өзегінен қоректенуге байланысты пайда болады. Түрдің Дағыстанда одан әрі таралуына бірқатар факторлар кедергі келтіруі мүмкін – ұяларды бұзу және мазасыздандыру, ұя салу кезеңінде қоректік ресурстардың жетіспеушілігі, ЭБЖ қаза болу және т.б.

Female of the Steppe Eagle (Aquila nipalensis) with nestlings in the nest. Photo by A. Abushin.

Самка степного орла (Aquila nipalensis) с птенцами в гнезде. Фото А. Абушина.

Аналық дала қыраны (Aquila nipalensis) ұясында балапандарымен. А. Абушиннің фотосы.

